

18.Yüzyıl İngiliz Empirist Filozoflarında Dil ve Anlam Sorunları

Bilgi Anlayışları Üzerinden
Bir Okuma

Mine KAYA KEHA

**18. Yüzyıl İngiliz Empirist Filozoflarında
Dil ve Anlam Sorunları**

Yazar

Mine Kaya KEHA

I. Baskı

2011

Baskı

Cantekin Matbaası Altınbaş Mah.

Atakent Sok. No: 4/1 İskitler - ANKARA

Tel: 0312 384 34 35

Yayıncı

Pegem Akademi

Sağlık Sok. 17/A Yenişehir-ANKARA

Tel: 0312 434 54 24

0312 434 54 08

Belgeç: 0312 431 37 38

ISBN: 978-605-364-198-8

Dizgi - Grafik Tasarım

Pegem Yayıncılık

Yayının Tüm Hakları Yazara Aittir

İÇİNDEKİLER

İçindekiler	3
Önsöz	7
Giriş	9

I. BÖLÜM

JOHN LOCKE FELSEFESİNDE

DİL VE ANLAM SORUNLARI

İdeaların Sınıflandırılması ve Gerçeklikle Bağıntısı	23
İdeaların Açık-Karanlık ve Seçik Bulanık Olma Durumları	46
Sözcükler ve İdealar	63
Sözcükler ve Gerçeklikler	78
Gerçek ve Adsal Özler	94
Dilin Kötü Kullanımı ve Düzeltme Yolları	112

II. BÖLÜM
GEORGE BERKELEY FELSEFESİNDE
DİL VE ANLAM SORUNLARI

İdeaların Kaynağı	122
İdea ve Gerçeklik İlişkisi	143
Sözcükler ve İdealar	146
Dilin İşlevi	157
Dilin Yanlış Kullanımı ve Düzeltme Yolları	168

III. BÖLÜM
DAVİD HUME FELSEFESİNDE
DİL VE ANLAM SORUNLARI

İzlenim ve İdealar	175
İdealar ve Sözcükler	185
Soyut İdealar veya Genel Kavramlar	187
Töz Kavramı ve Anlamı	195
Kişisel Özdeşlik Kavramı ve Anlamı	198
Nedensellik Kavramı ve Anlamı	205
Hume'un Şüpheciligi	222

Mine KAYA KEHA
(Yrd. Doç. Dr.)

1973 yılında Erzurum'da dünyaya geldi. 1992'de Erzurum Lisesi'ni, 1996'da Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünü bitirdi. Aynı bölümde 2006 yılında felsefe doktoru unvanını aldı. 1998 yılından beri aynı bölümde görev yapmaktadır. Evli ve bir çocuk annesidir.

Çalışma alanı modern felsefe olup, Bilgi Teorisi ve Bilim Felsefesi alanında çalışmalarını sürdürmektedir. Çalışma konuları genelde; John Locke, George Berkeley, David Hume, Immanuel Kant'ın bilgi felsefeleri ile Thomas Kuhn, Paul Feyerabend, Karl Popper ve Imre Lakatos'un bilim felsefeleri ile ilgilidir.

ÖNSÖZ

Dil felsefesi yeni bir disiplindir ama dil felsefesi soruları her felsefe sorusu gibi Eskiçağdan beri şu ya da bu biçimde sorulup, yanıtları aranan sorulardır. 18. Yüzyıl İngiliz Empirist Filozoflarında Dil ve Anlam Sorunları adlı eserde, onsekizinci yüzyıla damgasını vuran ünlü empiristlerden Locke, Berkeley ve Hume'un dil ve anlam sorunlarına ilişkin görüşlerini onların idea teorilerinden hareketle ortaya koymaya çalıştım. Her eserin bitmeyen bir süreç olduğu düşünüldüğünde, karşılaşılabilecek eksikliklerin daha sonraki basımlarda giderileceğini umuyorum.

Kitabın yayınlanmasında emeği geçen herkese teşekkür ediyorum. Kitabın felsefe ile ilgilenen tüm okuyuculara katkı sağlamasını diliyorum.

Mine KAYA KEHA

2011

GİRİŞ

Dil felsefesi en genel anlamda, dili tüm boyutlarıyla kavramsal bir analize tabi tutan, insanın dili kullanma etkinliği üzerinde yoğunlaşan bir felsefe disiplini. Dilin doğasını, kökenini, yapısını ve anlam problemini felsefi analiz yoluyla ele alan bağımsız araştırma alanıdır.¹

Dil felsefesinin gelişimini, üç ana çizgi doğrultusunda birbirinden ayırt etmek mümkündür. İlki, Wittgenstein'in çalışmaları ve özellikle onun ilk temel eseri *Tractatus Logico-Philosophicus*'un yayınlanması ile başlayıp, Russel ve Carnap vasıtasıyla Quine ve öğrencisi Davidson'a kadar uzanan çizgidir. Anlamın resim teorisi görüşünden yola çıkan bu anlayış, bir önermenin doğruluk koşulları problemi ve anlam-doğruluk ilişkisi üzerinde durmuştur. İkinci çizgiye de *Philosophical Investigations* adlı eseri ile, *Tractatus*'ta ki anlamın resim teorisinden, kullanımsal anlam teorisine geçen Wittgenstein kaynaklık eder. Onun kaynaklık etiği bu yeni yaklaşımın kapsamı içinde J. Austin, P. Grice, P.F. Strawson ve J. Searle gibi düşünürler yer alır. Bu ana doğrultuda daha ziyade dilsel kulla-

---

nımla ilgili problemler üzerinde duran filozoflar, dünya ile dil arasındaki ilişkiyi tamamen bir tarafa atmamakla birlikte, anlam ile kullanım ilişkisini ele almış dilsel davranışın mahiyetini açıklamaya çalışmışlardır. Dil felsefesi içinde üçüncü ana çizgi Chomsky'nin temsilciliğini yaptığı yaklaşımla belirlenir. Kullanımsal anlam teorisinden ve dilin amacının iletişim olduğu düşüncesinden vaz geçen Chomsky'nin dil anlayışının temelinde “insanın sentaktik bir hayvan olduğu” fikri bulunur. Sentaktik anlam teorisine göre, dilin özü sözdiziminden oluşur.²

Dil felsefesi yeni bir disiplindir ama dil felsefesi soruları her felsefe sorusu gibi Eskiçağdan beri şu ya da bu biçimde sorulup, yanıtları aranan sorulardır. Birkaç örnek vermek gerekirse, Platon Kratylos'ta adlar ile onların adlandırdıkları şeyler arasındaki ilişkinin doğal mı yoksa uzlaşımsal mı olduğunu tartışır. Aristoteles De Interpretatione'de seslendirdiğimiz adların zihinde olanların, yazdığımız adlarınsa seslendirdiğimiz adların uzlaşımsal simgesi olduklarını belirtir. Ortaçağ boyunca sözcüklerin kavram ve nesnelere olan ilişkisi sorgu-

---

¹ Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2010, s. 450.

---

lanır. 17. ve 18. yüzyıllarda zihnin yapısı üzerine yazılan kitapların bir bölümü "Sözcükler Üzerine" dir. Ancak bütün bunlar, bilginin yapısı ve kaynağı konusunda sorulan sorulara yanıt verilmeye çalışılırken, dil ve anlam konusunda ortaya atılan birtakım görüşlerdir. Dil üstüne düşünüşün tarihi başta mantık olmak üzere bir bütün olarak felsefe tarihinden ayrılmaz. Geleneksel felsefe yapma tarzında bilgi, doğruluk, anlam, akıl gibi en önemli felsefe kategorileri üzerine düşünmek ile bu kategorileri dil yoluyla ifade etmek arasında bir ayrıma gidilmemiştir. Bu yüzden günümüzde çoğunlukla dil felsefesi başlığı altında yanıt aranan sorunların önemli bir bölümü geçmişte metafizik, bilgi kuramı, varlık bilgisi gibi temel felsefe dalları altında ele alınmışlardır. Bundan da anlaşılacağı üzere, felsefe tarihinde dil ile zihin ya da dil ile dünya arasındaki ilişkinin doğasına dair ortaya bir öğreti koymamış felsefe okulu ya da filozof yok gibidir.

Bu genel çerçeve içerisinde anlama³ ve anlamayla da birtakım zihinsel imgelere pasif bir biçimde sahip olma

---

² Cevizci, *a. g. e.*, s. 451.

³ Locke'un "idea" terimini büyük oranda Descartes'tan esinlendiği bir anlamda kullandığı görülür. Locke'un nazarında, "düşündüğümüz sırada müdrikemizin/anlama yetimizin objesi olan her şey" mefhumlar, türler vb. her

---

arasında bir empirist eşitlik koyan anlayışın en önemli temsilcilerinden biri Locke'dur.

İngiltere'de Locke, Fransa'da Arnauld ve Port-Royal mantıkçılarının Aristoteles'in sözcüklerin ideaların, ideaların da şeylerin işaretleri olduğu görüşüne geri dönüp, onsekizinci yüzyılda öznelci bir anlam görüşünün hakim olmasını sağladıklarını ifade etmek gerekir. Ortaçağ'ın son dönemine damgasını vuran nominalizmin uzantısı olan öznelci görüşün en önemli savunucularından olan Locke'un dil öğretisine göre bir sözcüğün anlamı, kişinin zihninde bir ideadan meydana gelir. Dolayısıyla zihinsel süreçler ve sözcüklerin anlamı kişiden kişiye değiştiği gibi aynı kişinin farklı zamanlardaki zihinsel durumuna göre de değişebilir.

Sözcüklerin anlamını bir takım zihinsel süreçlerle özdeşleştirmemiz durumunda, iletişim olgusunu nasıl açıklayabiliriz? İletişim için konuşmacıların aynı sözcüklere aynı anlamları atfetmeleri gerekir ki iletişim kurulabilsin. Ancak anlam eğer öznel bir zihinsel durum ise, iki kişinin aynı sözcükten

---

şey- bir ideadır. Bununla birlikte, Descartes'ın "idea" kavramını sadece akli değil, aynı zamanda hissi/duyusal şeyleri de kapsayacak genişlikte kullanarak, onları da aklıleştirme teşebbüsüne mukabil, Locke bu kavramı, akli her şeyi duyusal bir kaynağa bağlamaya imkân verecek bir manada kullanır.

---

aynı şeyi anlamaları için aynı zihinsel duruma sahip olmaları gerekir. Locke zihnimizde aynı ideaya sahip olmamız durumunda iletişim kurabileceğimizi söyler ama bunun nasıl gerçekleştiğini açıklamaz.⁴

Deneyciliğin özünde bir anlam kuramı sunma çabasından daha çok bütün her şeyi açıklama savında olan metafizik bir dizge olması nedeniyle, bu dizgide doğal yolla türetilen anlam açıklamasının, deneyim olgusunun doğasını kavrama amacıyla temellendirildiği görülmektedir. Bu durumun en temel kanıtı, gerek Locke' un gerekse Hume'un idealar ile izlenimler arasında yaptıkları ayrımı bakılarak görülebilir.

Birinci bölümde Locke'un idea'yı merkeze koyan bilgi çözümlemesi, göstergeler öğretisi ortaya koyulacak. Bu doğrultuda Locke'un sözcüklerin semantiğine yöneldiğini söylemek mümkündür. O, ideaların doğası kaynağı ve gerçeklikle ilişkisi üzerine araştırmasında, bilgi kuramının pek çok sorununun dile ilişkin sorunlar olduğunu görmüştür. Locke, düşüncenin epistemik yapısını açığa çıkartmaya dönük ideaların yeni yolu'nun sözcükler ortamından geçtiğini görerek, bu iki düzey

---

⁴ Cevizci, *a. g. e.*, s. 453

arasındaki bağı aydınlatmaya yönelir. Onun dil felsefesine açtığı kapıda, idealar ve sözcükler arasındaki içsel ve eşdeğerli bağıntı düşüncesi bulunur. Bu demektir ki, ideaları biçimlendirmek, sözcükleri anlamakla özdeştir, idealar sözcüklerin anlamıdır. Onun dil teorisinin odak noktası sözcükler ve idealar arasındaki anlam ilişkisidir. İdealar ve sözcükler, gerçekten var olan şeylerin ve olası eylemlerin birincil ve ikincil göstergeleridir.

İkinci bölümde Berkeley'in sözcüklerin anlam ve kullarımlarına ilişkin açıklamaları serimlenecek. Bu bölümde onun bu bağlamdaki açıklamalarını Locke'un dil felsefesine karşı yönelttiği eleştiriler temel alınarak ortaya koymaya çalışılacak. Varoluşun doğa, anlam ve önemini anlama Berkeley'in en temel sorunudur. "Var olmak algılanmış olmaktır ifadesi duyulur şeyler vardır derken kullanılan "var olma" teriminin doğru bir çözümlemesinin sonucudur. İmmateryalist metafiziğini "var olmak, algılanmış olmaktır" esse est percipi teziyle temellendiren George Berkeley'in, Locke'un anlam teorisine itirazının temelinde, soyut ideaların mevcudiyeti konusundaki bir anlaşmazlık bulunmaktadır. Locke'un anlam teorisinin aksine, Berkeley sözcüklerin sadece ve her kullanıldıklarında

---

soyut ideaların yerini tutmaya veya aynı anlamda, onlara işaret etmeye yaramadığı düşüncesindedir. Bazı sözcükler herhangi bir şeye gönderimde bulunmaz ama yine de anlamlıdırlar. Bu bakımdan Berkeley'in nazarında anlamlılık, bir sözcüğün bir ideanın yerini tutması olgusuyla açıklanamaz ve açıklanamamalıdır.

Üçüncü bölümde Hume'un dilbilimsel teorisinin anlam teorisinin sınırları çizilmeye çalışılacak. Görüleceği üzere Hume anlam teorisini üç kavram üzerinde temellendirir. Algılama, izlenim ve idea. Anlam bu kavramların işlemleri neticesi ortaya çıkar. Algılama herhangi bir deneyim sonucu anlama kavuşur ve daha alt olan iki kavrama dayanır. İzlenim ve idea. Hume, algıların daha az canlı ve kuvvetli olanlarına, genel olarak idea veya fikir adını verirken, algıların öteki çeşidini ise ortak bir felsefi ad altında toplanmamış olmalarına karşılık, izlenim olarak adlandırır. İzlenim terimi ile işitme, görme, dokunma, aşk, kin, arzu ve irade gibi canlı algı topluluklarına işaret eder. İzlenim ve idea arasındaki, canlı ve soluk olmaları açısından ortaya konan fark Hume bakımından açık görünmektedir. Ancak esasında bu fark belirsizdir. Bu belirsizliği dikkate almaksızın Hume'un koyduğu ayırmadan hareketle şu

sonucu çıkarmak mümkündür: a) İdea bir izlenimle ilişkilidir. (benzer) veya b) basit idealar bağlantılı (kopya etme) olduğu izlenimlerden türetilmiştir. Hume, a'ya kırmızının koyu kırmızıya dönüşmesini, b'ye de insan başlı at örneğini verir. Bir kişi asla insan başlı bir at görmemiş olabilir. Ama insan farklı izlenimleri birleştirerek bu ideayı oluşturabilir. Ve insan başlı at ideasına sahip olabilir. Aynı şekilde altın dağ, erdemli at gibi sayısız idea oluşturabilir. Hume'un izlenimler ve idealar arasında koyduğu psikolojik ayırım, esasında dilbilimsel bir ayırımdır.

Hume'un soyut idealarla ilgili teorisi onun anlam empirisizmi ile ilgilidir. Sözcüğün anlamı dayandığı ideadır. İdea ise bir izlenimi izlemelidir. Eğer ideaya karşılık gelen bir izlenim yoksa o zaman sözcük anlamsızdır. Hume bununla birlikte nadir de olsa basit ideaların her zaman izlenimlerden kaynaklanmadığını da örneklerle ortaya koyar. Ama bunlar için genel kuralın, yani ideaların izlenimlerin zayıf ve soluk kopyaları olduğu kuralının değişmesinin gerekmediğini söyler. Bu nokta Hume'un empirist anlam teorisinin en zayıf tarafıdır. Sözcüğün anlamı duyu verilerine/izlenime dolayısıyla zihinsel

---

bir imgeye bağıdır. Hume'un anlam teorisi "imgesel/kopya" olarak adlandırılabilir.

Hume, soyut idealar fikrini, tüm ideaların izlenimlere geri götürülebileceği düşüncesi üzerine temellendirir. Berkeley soyut ideaların, belli bir ada eklenen tikel idealar olduğu görüşündedir. Hume da bu düşüncüyü benimser. Ona göre, soyut düşünceler kendilerinde bireysel ve tikeldirler.

Hume anlam teorisini test etmek için töz, kişisel özdeşlik ve nedensellik nosyonlarını inceler. Açıktır ki anlam ideanın bir izlenimi izlemesi, onun kopyası olması anlamına geliyorsa ki öyledir, bu durumda töz, kişisel özdeşlik ve nedensellik gibi kavramlar onun linguistik anlam teorisiyle açıklanamayacaktır.

I. BÖLÜM

JOHN LOCKE
FELSEFESİNDE
DİL VE ANLAM
SORUNLARI

İDEALARIN SINIFLANDIRILMASI VE GERÇEKLİKLE BAĞINTISI

Empirist bilgi teorisinin temel öğretilerini, yani zihinde doğuştan düşüncelerin bulunmadığı ve bilginin deneyimden üretildiği ilkelerini mekanik bir gerçeklik görüşüyle birleştiren John Locke modern felsefenin anlayışına uygun olarak, felsefesinde öncelikle bilgi konusunu ele almıştır. İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme'nin I. kitabında Locke amacının, insan bilgisinin kaynağını, kesinliğini ve genişliğini, araştırmak olduğunu söyler.⁵ Empirist bilgi anlayışının temellerini atma hazırlığı olarak Locke, önce doğuştan düşünceler kuramını bir yana atar.⁶ Locke'un tezi, Descartes'in doğuştan düşünceler öğretisine açık bir karşı çıkıştır.

Her insan bilincinde birtakım tasarımlar bulunur ve diğer insanların söz ve eylemlerinden onların da bu gibi tasarımları olduğunu anlar. Locke bu ideaların anlığa nereden geldik-

---

⁵ Locke, John. *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, Çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, Kabalcı yayınevi. İstanbul. 1996 s. 59

⁶ Copleston, Frederick. *Felsefe Tarihi Hobbes, Locke*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınları. İstanbul, 1998. s. 81

lerini sorar. Locke, önce birtakım ilkeler üzerinde bütün insanların birleşmekte olduklarından şüphe eder, sonra birleşmeler bile, bu ilkelerin doğuştan olmaları gerektiğini kabul etmez.⁷ Locke'a göre doğuştancılığın temel argümanı, evrensel kabul argümanıdır. Bu argüman şu şekilde sembolleştirilebilir:

- Her insanın kabul ettiği pratik ve spekülative argümanlar vardır.
- Eğer bütün insanlar P'yi kabul ediyorsa, P doğustandır.
- O halde, pratik ve spekülative argümanlar doğustan vardır.

Locke bu argümanın ilk öncülünün gerçek dışılığını tarihten örneklerle gösterir. O'na göre bütün insanların kabul ettiği spekülative ve pratik tek bir önerme içeren kanıt yoktur.⁸ Örneğin evrensel olarak kabul edildiği ileri sürülen teorik ilkeler arasında mantığın ana ilkelerinden özdeşlik ilkesi (*principium identitatis*) ve çelişmezlik ilkesi (*principium*

---

⁷ Locke, a. g. e., s. 64.

⁸ Rickless, C. Samuel. "Locke's Polemic Against Nativism" *Locke's Essay Concerning Human Understanding* (ed. By Lex Newman) Cambridge University Press, New York, 2007, s. 45.